

Over bergen, door bossen, velden, rivieren en dalen. Van Merken voert haar lezers langs heel Gods schepping. Een epos in het voetspoor van Vondel, met een verlichte blik op de natuur.

LIA VAN GEMERT

Een rotsvast vertrouwen Lucretia van Merken over de natuur

'Wanneer een onderwerp in zichzelf groot, gelukkig en vol van verscheidenheid is, heeft men minder uitweidingen en minder gezochte sieraaden noodig', schrijft Lucretia van Merken in haar 'Voorbericht' bij het epos *David*, dat in 1767 verscheen en al in 1768 een tweede druk beleefde. Ze voegt er meteen aan toe: 'Niets is in myne oogen aangenaamer dan de eenvoudige schoonheden der bevallige natuur: deezen heb ik getracht te schilderen.' De natuur kan dus eigenlijk voor zichzelf spreken en in het epos over Davids weg naar het koningschap, gebaseerd op de bijbelboeken 1 en 2 Samuël, krijgt ze van Van Merken dan ook ruim baan. Alleen al de veelvuldige zonsop- en ondergangen geven dat te zien. Een greep uit de twaalf boeken waarin David verdeeld is:

*De nuchtre morgenzon rees met vernieuwde glanssen
In 't bloozend oosten aan de azuuren hemeltranssen (II);*

*De dageraad verlichtte alreë de heuveltoppen,
En kuste van het kruid de lieflyke ochtenddroppen (VI);*

*Het gulden licht des daags was reeds aan 't nederhellen,
En spreidde tusschen 't goud een gloeiend vuurrood heen (VIII).*

Hoewel niet alle circa 75 beschrijvingen zo nadrukkelijk zijn, ondersteunt de gedurige opeenvolging van dag en nacht de spanning van de lange, uitputtende strijd tussen David en koning Saül, zoals Van Merken de naam spelt. Jonathan, Saüls zoon en Davids beste vriend, treft precies de kern met zijn waarschuwing tegen de grillen van zijn vader: 'Hij haat hem morgen dien hy heden toont te minnen.' Inderdaad moet David talloze rampen het hoofd bieden voordat hij het door God voor hem bestemde koningschap krijgt. Zo wordt zijn vrouw Michol, Saüls dochter, door haar vader aan een ander uitgehuwelijkt en

vindt Jonathan in de beslissende veldslag de dood. Saül probeert David tot het uiterste te treffen om zijn koningschap te behouden, maar wat er ook gebeurt, Davids vertrouwen in God is onaantastbaar: 'Gy hebt my toegezegd dat ik uw' naam zou pryzen;/ Dat ik een' dag zou zien, een' blyden zonneschyn,/ Waarïn myn ziel met uw genaë verzadigd zyn,/ En u haar' lofgezang al juichende op zou draagen', bidt hij. Van Merken verbindt licht en duisternis met de vertrouwde symboliek van goed en kwaad. De profeet Samuël verzekert David al in het tweede boek dat 'de Hoogste Magt [...] voor uw welzyn [zal] zorgen,/ En scheppen uit deez' nacht een' liefelyken morgen'. Maar de uitwerking van de tegenstelling tussen goed en kwaad blijft niet beperkt tot de simpele diametrie van dag en nacht. Saül wordt elk uur van het etmaal geplaagd door angst en drift om de bedreiging van zijn heerschappij, en in het andere kamp brengen voor David niet alleen de nachten, maar ook de dagen tegenspoed na tegenspoed. Anders dan voor Saül getuigt de nacht echter voor David van Gods waakzame bijstand. De duisternis biedt bescherming als David en de zijnen op de vlucht zijn, geeft de kans op heimelijke beraadslagingen en op 'eenzame' (in de positief achttiende-eeuwse connotatie) overpeinzingen, gezangen en gebeden. Bovendien schijnt Gods licht ook in de nacht, bijvoorbeeld als de maan. Van Merken laat dat met nadruk zien in twee lange, symbolische passages: het maanfeest en de Wagenborgepisode.

WIJSHEID IN DE DUISTERNIS

Het rituele maanfeest vond bij de joden plaats als de nieuwe maan zichtbaar was geworden, legt de verteller uit aan het begin van boek III. Deze verteller is Van Merken zelf, zoals blijkt uit de toevoeging dat de joden 'in die vroegere eeuwen' nog niet de methode ontdekten om de verschillende maanstanden precies te berekenen en

ZONNEN BOSCH.

WED. J. VAN DER WOUDE.

Links: David biedt Saül de slip aan die hij van zijn mantel heeft gesneden

Rechts: Abigaël weerhoudt David van wraak op haar echtgenoot Nabal en verwerft zijn liefde

nog niet 'de hooge kundigheid, die 't menschdom thans bestraalt' hadden. Wat voor hen wel vaststond, was Gods gebod aan Abraham om bij elke nieuwe maan een geitenbokje, een 'varre' (jonge stier) en een ram als offer te verbranden. Het nieuwe licht moet de mens doordringen van Gods almacht en de plicht tot dienstbaarheid aan Hem, maar ditmaal loopt het feest uit op de definitieve oorlogsverklaring van Saül aan David. De vorst tekent zich hiermee als zondaar, terwijl David als vrome dienaar in de nacht wegvlucht.

Tijdens de langdurige achtervolging die Saül op de rondzwerfende David laat inzetten, weet David meermaals ternauwernood te ontsnappen, en krijgt hijzelf tweemaal de kans om Saül te doden. De eerste keer gebeurt dat in een donkere grot: als Saül zijn behoefte doet, nadert David hem ongezien van achteren en snijdt een slip van zijn mantel af (boek VI). Hij weerstaat alle aandrang tot wraak en spaart Saüls leven, waarop deze voor even inziet dat Davids deugd boven de zijne gaat. De tweede kans doet zich voor in de Wagenborg, het legerkamp van Saül, die David en enkele van zijn mannen 's nachts bij het licht van de volle maan weten binnen te dringen (boek VIII). Opnieuw verkiest David een wijze tactiek boven moord: hij roofst Saüls speer en waterkruik en geeft die hem bij de dageraad openlijk terug.

Davids niet aflatende pogingen om Saüls vriendschap te verwerven, stroken met Gods opdracht dat hij zijn vorst geen haar mag krenken en geduldig moet wachten tot het koningschap hem gegeven wordt. Alleen door zelfbeheersing en trouw aan zijn vorst kan David zich zijn opdracht waardig tonen. De symboliek van licht en duisternis ondersteunt deze strekking en ook allerlei andere natuur-elementen dragen de boodschap over dat God met David

is. Neem bijvoorbeeld de beschrijving van de zonsopgang op de huwelijksdag van David en Abigaël, de vrouw die hij liefkrijgt nadat Michol hem ontnomen is:

*De Feestdag breekt reeds door, geen windje wiegt de blaadren,
De bloozende ochtendzon schynt schooner dan zy plag
Aan de oostzy' der Jordaän te ryzen op deez' dag.
Zy spreid een golvend goud langs berg en heuveltoppen,
En tintelt in het vocht der milde hemeldroppen
De velden luiken op, door haaren glans getroost,
't Geblaät der heuvelen verheft zich west en oost,
Als groette 't nuchter vee de blyde zonnestrallen.
Hoe lieflyk ryst de zang der vlugge boschkoraalen
Alöm van tak en telg in Parans lomrig woud!
't Schynt of Natuur, deez' dag, zelf plegtig hoogtyd houd. (VII)*

In deze Natureingang is de opgetogen natuur een en al deugzaamheid en autoriseert zij het huwelijk. Bovendien blijkt hier een andere belangrijke functie van de natuur: stemming en sfeer weergeven. Dat gebeurt ook veelvuldig in kortere beschrijvingen, waarin vooral de 'natuurlijke' epitheta (versierende bijvoeglijke naamwoorden) nadruk krijgen. Behalve 'lomrig' (afgeleid van 'lommer', gebladerde) als in 'Parans lomrig woud' komen bijvoorbeeld '(zwaar)beschaduwde', 'welig', 'vruchtbaar', 'moerassig', 'ruim', 'wijd', 'zwaar', 'vet', 'mals', 'koel', 'ruischend', 'kronk-lend', 'schuin' en 'steil' regelmatig voor, terwijl ook de niet direct 'natuurlijke' adjectieven 'eenzaam' en 'somber' zo vaak terugkeren dat ze 'natuurlijke' eigenschappen krijgen (zoals in 'het eenzaam woud'). De epitheta worden vastgeklonken aan landschappelijke vormen: (kreupel)bos, veld/heide/vallei, water/beek/stroom/oever, woesteny/wildernis, dal/kuil, berg/heuvel/klip/rots en spelonk/grot.

Van Merken varieert erop los en zet soms ook kort en krachtig het hele landschap neer, zoals in de beschrijving van de legers die zich op het teken van de krijgstrompetten klaarmaken voor de strijd: 'Terwyl valei en bosch en berg en dal en rots/ Van 't veldgeschrei weêrgalmde.'

WAAR? IN WAT OORD?

Van Merkens stijl verwijst naar Joost van den Vondel, wiens drama *Gysbreght van Aemstel* (1637) en epos *Joannes de Boetgezant* (1662) bijzondere voorbeelden voor David waren. Een opvallende overeenkomst is de 'spelonk', bij Vondel de in de rots verborgen verblijfplaats van Johannes de Doper, bij Van Merken keer op keer een veilige schuilplaats voor David. De rotsige spelonk is voor Van Merken, evenals Vondel, het teken bij uitstek dat Gods kracht in de natuur aanwezig is en dat de duisternis het hoopvolle licht beschermt. Meteen in het begin moet David vluchten en van dan af is zijn verblijfplaats onzeker. Maar zijn vrouw Michol verklaart: 'De diepste bergspelonk, de naaste woesteny/ Is, als ik u daar vinde, een paradys voor my'. En als de trouwe Ithaï 'de Held' na een zoektocht in een grot vindt, roept hij uit: 'Wie dacht de Hoop des Volks in een spelonk te groeten!' Vlak daarvoor had Ithaï een toespeeling op Horatius' gedicht 'Beatus ille' ten beste gegeven:

[...] Gelukkig, die, als gy [= David]
In duistre holen, in het hart der woesteny,
Den nooitvolprezen naam van Isrels God mag pryzen,
En eene onwrikbre trouw aan zynen dienst bewyzen.
Rampzalig Dwingeland [= Saül], die God baldaadig hoont,
Wiens onmeêdoogend staal de vroomheid niet verschoont,
Maar zelfs haar in uw Hof, voor uw gezicht, doet sneeven!
Gun haar ten minsten in de bergspelonken 't leven. (IV)

Met de landschappelijke elementen bouwt Van Merken hele panorama's, waar het oog van de lezer overheen gestuurd wordt als over een schilderij. Van Merken lokt haar lezers zelfs het landschap in met vragen als 'Waar? in wat oord heeft ons de Godsgezant geleid?' en laat haar publiek als in filmische scènes meetrekken over bergen, door bossen, velden, rivieren en dalen. Barre woesteny en vruchtbaar land wisselen elkaar af en boezemen ontzag in voor de scheppende kracht van de natuur:

Natuur, wier werkzaamheid zo veele schouwtooneelen
Van grootsche wondren vormt in alle waerelddeelen;
Die 't oog alom bekoort door haar verscheidenheid,
En tot in 't eenzaamste oord der aard' haar kracht verspreid. (IV)

Die natuur is zelfs zo sterk dat zij het over kan nemen van de verteller die geen woorden vindt voor het hartverscheurende afscheid van David en Jonathan:

ô Woud, getuige van de trouw dier Rampgenooten
Getuige van 't verbond in uwen kreits geslooten!
Maal, daar dit Vriendenpaar elkander teêr beschreit,
Welspreekender dan ik, hier hun stilzwygenheid! (III)

Voor Van Merken toont de natuur niet alleen Gods macht, maar is zij het ook. In die hoedanigheid confronteert de natuur de mens met zichzelf:

Ontzagchlyk bosch, welks kruin de sterkste zonnestraalen
Te rug kaatst, 't licht belet in uwen kreits te daalen;
Waar telg noch blaadje word bewogen van den wind;
Waar 't schoongevederd choor een stille schuilplaats vind!
Gewyde duisternis, die de aandacht op kunt wekken,
Om, knielend, haar geheim aan 't alziende Oog te ontdekken!
Gy hebt, als Davids ziel, ook onze ziel ontroerd,
Onz' eerbied aangespoord, ons hart zichzelve' ontvoerd. (II)

Geen betere wijkplaats dan ook voor de mens die in moeilijke omstandigheden eenzaam Gods hulp zoekt. In de natuur laat Hij zich vinden. In de bijbel bevestigt David dat herhaaldelijk, onder meer in psalm 31:5 en 2 Sam. 22:2, en Van Merken varieert daarop:

Wat buigt ge u neêr, myn ziel, klaag, klaag uw leed aan God;
Hy is uw toeverlaat, uw steenrots en uw sterkte. (IX)

OM VERDER TE LEZEN

De citaten zijn ontleend aan:
L.W. van Merken, *David*. In twaalf boeken. Amsterdam: Pieter Meijer, 1768². De illustraties komen uit een exemplaar van de tweede druk van de UB Utrecht, signatuur: Moltzer 2N22. Over de visuele technieken in *David* en een vergelijking met Vondel: Lia van Gemert, 'Verreziende helden. Visualiteit in het Nederlandse epos'. In: M. van Vaeck e.a., *De steen van Alciato*. [...]. Leuven: 2003, pp. 387-404. De

psychologische strijd tussen David en Saül is beschreven door Jaap Goedegebuure, in 'Saul en zijn beter ik', in: *De Schrift herschreven* [...]. Amsterdam: 1993, pp. 44-58. W.A.P. Smit bespreekt in *Kalliope in de Nederlanden* [...]. Assen: 1975 (dl I, pp. 637-687); Groningen: 1983 (dl II, pp. 601-620) de epen van Vondel en Van Merken. Zie over Vondels epos ook: S.J. Pretorius, *Die stryd tussen hemel en hel* [...]. Pretoria: 1972.